

ההערכה העצמית הקולקטיבית של הסטודנטיות הערביות במכללות לחינוך במדינת ישראל

מוסא חוג'יראת*

תקציר

הסטודנטיות הערביות במכללות הישראליות, הן במכללות המשתייכות לממסד הישראלי והן המשתייכות לבעלות ערבית עצמאית, לומדות בהתמחויות שונות, ורובן במכללות לחינוך והכשרת מורים. מבחינת זהותן משתייכות לארבע קבוצות הגדרה עצמית שונות, שאליהן משתייכת אוכלוסיית הערבים בישראל.

השאלה: איך קבוצת הסטודנטיות הערביות מעריכות את עצמן בקבוצות הגדרה עצמית שונות.

מטרת המחקר הנוכחי היא לבדוק את ההערכה העצמית הקולקטיבית של הקבוצה הזאת ולוודא האם קיים קשר בינה לבין ההשתייכות המוסדית של המכללות.

המחקר יושם על אוכלוסיית הסטודנטיות הערביות במכללות ישראליות, במדגם של 300 סטודנטיות, שלומדות במכללות ישראליות, בבעלויות שונות, יהודיות וערביות.

כלי המחקר היה שאלון הערכה עצמית קולקטיבית שבדק את ההערכה העצמית הקולקטיבית של הנבדקות בארבע קבוצות הגדרה עצמית שהיו שכיחות במחקרים קודמים.

ממצאי המחקר הראו שההערכה העצמית הקולקטיבית בקבוצת הגדרה עצמית ערבית היא המודגשת והמובלטת במכללות בבעלות ערבית. אמנם, הזהות הישראלית באותם מקומות נמוכה. במכללות בבעלות יהודית הזהות החזקה היא הערבית ולאחריה הפלסטינית מפני שכנראה בשתי הזהויות קיים פן לאומי.

מלות מפתח: זהות, הערכה עצמית קולקטיבית, השתייכות מוסדית

הקדמה

הנשים הערביות, זמן רב היו קבולות בחברה המסורתית. החברה הערבית הגברית שלא הרשתה לנשים לצאת לעבודה או ללימודים. כך, עיסוקן העיקרי היה גדול ילדים וחינוכם. אבל בהשפעת תהליך המודרניזציה שפוקד את האזור ותחילת עידן הפתיחות החברתית, והחיכוך עם התרבויות האחרות התחילו הנשים לצאת לעבודה וללימודים. כך, הושגה התקדמות ניכרת במעמד הנשים מבחינת ההשכלה, המעמד החברתי הכללי וההשפעה הכלכלית.

אבל למרות שהמחסום הוסר מפני הנשים הערביות והתחילו להשתלב בחיי האקדמיה כסטודנטיות עדיין שעור השתתפותן פחות מחברות מערביות וגם מהחברה הישראלית יהודית, אולי דומה לשיעור הנשים בחברות מוסלמיות וערביות אחרות.

* חוקר עצמאי.

הסטודנטיות הערביות למדו במכללות לחינוך בבעלויות שונות. וכאן מתעוררות שאלות: איך סטודנטיות ערביות מתנהגות במכללות שבהן לומדות, ואיך מעריכות את עצמן בקבוצות ההגדרה העצמית שאליהן הן שייכות. והאם ההשתייכות למוסד בו הן לומדות משפיעה על הערכתן העצמית? שאלות אלו הביאו את הצורך בבדיקת ההערכה העצמית של הסטודנטיות הערביות הלומדות במכללות לחינוך ששיכות לבעלויות שונות. כך, המטרה במחקר הנוכחי, היא לבדוק את הערכה עצמית שלהן ולוודא האם קיים קשר בין ההערכה העצמית הזאת לבין ההשתייכות המוסדית של המכללות.

רקע תיאורטי

סטודנטיות ערביות במכללות לחינוך במדינת ישראל

הרבה חסמים מנעו מנשים ערביות להשתלב בחיי החברה המודרנית; לצאת לעבודה מחוץ לבתים, לצאת ללימודים בתיכונים בישוב עצמו או בישוב סמוך ומאחר יותר במוסדות השכלה גבוה בערים יהודיות.

החוסם העיקרי היה הרקע התרבותי של החברה הערבית הגברית שלא הרשתה לנשים לצאת לעבודה או ללימודים (שחאדה, 2006; כותאב, 2002; עואד, 2006; 1999; Semyonov, Lewin-Epstein & Brahm). כך, עיסוקן העיקרי של הנשים היה גידול ילדים וחינוכם. אבל בהשפעת תהליך המודרניזציה שפוקד את האזור ותחילת עידן הפתיחות החברתית, והחיכוך עם התרבויות האחרות התחילו הנשים לצאת לעבודה וללימודים ושיעור השתתפות נשים במשק העבודה גודל והולך (כתאנה, 2007). כך, הושגה התקדמות ניכרת במעמד הנשים מבחינת ההשכלה, המעמד החברתי הכללי וההשפעה הכלכלית. תהליך המודרניזציה שפוקד את האזור הביא, גם הוא, להתקדמות משמעותית בתחומי השכלה, מעמד כלכלי וייצוג פוליטי במוסדות המדינה (עזאיה, 2009).

במידה מסוימת גם יציאת הבנות הערביות ללימודים וקבלת תעודות לא הבטיחו משרות אקדמיות בהשפעת המעמד הכללי של הערבים בישראל. כך רוב האקדמאיות הערביות, 54.2%, מועסקות במקצועות חופשיים וטכניים, ולא במשלוחי-יד אקדמיים וניהוליים (אלמגור-לוטן, 2010).¹

מצד אחר אוכלוסיית הערבים בישראל השכילה להבין כי המוביליות החברתית האישית והקבוצתית תתאפשר דרך לימודים וחינוך. תעודה אקדמאית הפכה בעיני רבים למנוף

והתקדמות ותעודת כניסה לעולם המודרני ולשוק העבודה העצמאית (כתאנה, 2007; בליקוב, 2007; אברהים, 2010).

המצב הכלכלי של החברה הערבית, דחף את הבנות בין השאר לצאת ללימודים על מנת לעבוד בעתיד, כי חיפוש עבודה בקרב אקדמאיות היה יותר קל. תהליך המודרניזציה וחקיוי קבוצת הרוב היהודית כקבוצה מערבית גם סייע להשתלבותן בחיי הלימודים (בולוס, 2003). כך, ההשכלה הפכה לגורם המשפיע באופן משמעותי על יציאת נשים מביתהן. וכ- 72% מהאקדמאיות מועסקות וזה בדומה לשיעור הנשים היהודיות. שיעור התעסוקה הגבוה ביותר נרשם פעם אצל בוגרות המכללות לחינוך והכשרת מורים. ובכלל, הענף העיקרי בו מועסקות הנשים הערביות הוא חינוך, ובו כ- 43.3% מהמועסקות הערביות (אלמוגור, 2010), וזה עידוד ישיר ליציאת הבנות הערביות ללימודים (קינג, דניז, אברהם וגי, 2009). בעשורים האחרונים כמעט הוסרו כל המחסומים בפני בנות לצאת ללימודים. הערבים בישראל מהבחינה הזאת מתנהגים כמו כל חברה מערבית אחרת ולכל דבר. מספר הסטודנטיות במוסדות להשכלה גבוהה עלה בשעורים גבוהים וגדלה הנטייה של האוכלוסייה לפנות ללימודים גבוהים (אברהים, 2010). אבל למרות זאת עדיין קיימות מוגבלויות ביציאת נשים לעבודה וללימודים.

במכללות לחינוך ההכשרה להוראה הינה אקדמאית במסגרת תוכנית לימודים ארבע שנתית. להתפלגות הסטודנטיות לפי מכללות אין קריטריונים ברורים. ההשתייכות המוסדית של המכללה בה ילמדו סטודנטיות לא משחקת תפקיד בשיקול לבחירת המכללה על ידי הסטודנטיות המועמדות ללימודים למרות שלסטודנטיות ערביות, לפעמים, קיימים קשיים אוביקטיביים במכללות בבעלויות יהודיות (דוידוביץ' ואחרים, 2007). קשיים אלו אינם פועל יוצא של ההשתייכות המוסדית או לזהות של העובדים והלומדים בה. כך, רבים תופסים את הלימודים במכללות כמכשיר לשוויון חברתי בין סטודנטים מלאומים שונים (ערבי ויהודי) (דוידוביץ' ואחרים, 2007).

הצטרפות סטודנטיות ערביות למכללות בבעלויות יהודיות נתפסה כהגברת הזהות הישראלית של אותן סטודנטיות. ועל כן, נחקרה זהותן הישראלית לצד זהותן הישראלית של סטודנטיות יהודיות באותם קמפוסים ונמצאו הבדלים רבים (סואן ואחרים, 2007). סביר להניח כי החשוב ביותר הוא עניין ההתמחות והמקום. אין הבדלי מין בהצטרפות למכללות.

המכללות שאליהן פונים סטודנטים ערביים יותר הן: המכללה הערבית בחיפה, מכללת אל-קאסמי בבקא אל-גרביה, מכללת סכנין להכשרת עובדי הוראה, המכון הערבי בבית ברל, מכללת אורנים באורנים, מכללת גורדון בחיפה, מכללת קיי בבאר שבע, מכללת דוד ילין

בירושלים, מכללת אוהלו בקצרין. הרוב המכריע של הסטודנטים בסמינרים ובמכללות להכשרת מורים הם נשים. אחוז שלהן גבוה יותר במכללות בבעלויות ערביות (זועבי, 2000). המחקר הנוכחי, הניח בהסתמכות על מחקרים קודמים (חוג'יראת, 2008; Amara & Schnell, 2004) שהסטודנטיות הערביות שייכות מבחינת זהותן לארבעה מעגלי זהות שכיחים: המוסלמי, הערבי, הפלסטיני והישראלי.

בעת בדיקת הערכתן העצמית הקולקטיבית תיבדק הערכתן על פי השתייכותן לארבעת קבוצות הגדרה עצמית אלו.

וכאן המטרה לבדוק את ההערכה העצמית הקולקטיבית של הסטודנטיות הערביות ואת הקשר בין ההערכה הזאת ובין ההשתייכויות המוסדיות של המכללות בהן לומדות.

הערכה עצמית קולקטיבית

הערכה עצמית קולקטיבית, במחקר הזה, מציינת את היבטי הזהות הקשורים לקבוצות ייחוס שונות. על פי תז'יפל (Tajfel), הערכה עצמית קולקטיבית תהיה חיובית כאשר הקבוצות החברתיות שאליהן הפרט משייך את עצמו יהיו בעלות ערך עצמי בהשוואה לקבוצות אחרות (Tajfel, 1982). גם הפסיכולוגים החברתיים האמריקאיים עסקו במשמעויות של החברות בקבוצות חברתיות וההערכה העצמית של חברי הקבוצות או הקטגוריות. קרוקיר ולוהטן (Crocker & Luhtanen, 1992), למשל, השתמשו במושג הערכה עצמית קולקטיבית כדי לציין זהות חברתית ותוך כדי אבחנה מהערכה עצמית פרטית שמציינת זהות אישית. הערכה עצמית פרטית וקולקטיבית הן שני יסודות לערך העצמי. קרוקיר ולוהטן טענו שלזהות חברתית קיימות רמות שונות שמבוססות על החברות בקבוצות שונות.

הפרט מעריך את עצמו על פי מידת בולטות חברותו בקבוצת פנים מסוימת. הערכות עצמיות של חברים בקבוצות פנים שונות נוטות להיות דומות ולכן הן (קרוקיר ולוהטן) טוענות כי קיימת הערכה עצמית קולקטיבית גלובלית שהיא מעבר לקבוצה.

חוג'יראת במחקרו משנת 2005 טען כי אין לדבר על זהות גלובלית כי קיימת זהות נבדלת לכל קבוצה בנפרד. ממצאי מחקרו, אז, הראו כי הזהות המוסלמית בקבוצת הערבים בישראל שהוא בדק שונה משאר הזהויות וכך, אין לדבר גם על מבנה זהות אחיד של זהויות. הערכה עצמית שקשורה לחברות בקבוצות שונות תורמת במישרין להערכה עצמית קולקטיבית.

הערכה עצמית קולקטיבית של הערבים בישראל בקבוצות הגדרה עצמית שונות שהם יבחרו היא מרכיב חשוב ממרכיבי הזהות שלהם (חוג'יראת, 2005).

ההערכה העצמית הקולקטיבית נתפסה כזהות חברתית של הפרט כלומר הערכת הפרט את עצמו כחבר בקבוצת פנים מסוימת על פי בולטות החברות הזאת. היא, גם, יסוד חשוב לערך העצמי ונמדדה על פי מדד בנוי מאספקט התרומה, היוקרה האישית, היוקרה הציבורית וההזדהות (חוגיראת, 2008).

הערכה עצמית קולקטיבית כמרכיב במבנה הזהות נבדקה בקשר לקטגוריזציות עצמית ספציפיות ובהתחשב בקבוצות הייחודיות ובאיזו מידה תורמת החברות בכל קבוצה ייחודית: מוסלמית, ערבית, פלסטינית וישראלית להערכה העצמית הקולקטיבית. וגם נבדקו אפיונים שונים של הערכה עצמית קולקטיבית כדי לוודא מי הוא האספקט ששחק תפקיד בהערכת הפרט את עצמו בקבוצות ייחודיות.

מטרת המחקר

לבדוק את ההערכה העצמית הקולקטיבית של קבוצת הסטודנטיות הערביות במכללות לחינוך במדינת ישראל, והאם קיים קשר בינה לבין ההשתייכות המוסדית של המכללות.

השערת המחקר

הסטודנטיות הערביות במכללות לחינוך במדינת ישראל יעריכו את עצמן באופן נבדל בקבוצות הגדרה עצמית שונות, ויימצא קשר בין ההערכה העצמית הקולקטיבית ובין ההשתייכות המוסדית של המכללות. כלומר במכללה שבעלות ערבית ההערכה העצמית של הסטודנטיות הערביות תהיה גבוהה ובמכללה שבעלות יהודית ההערכה העצמית הקולקטיבית תהיה נמוכה הקולקטיבית.

אוכלוסיית המחקר

האוכלוסייה שנחקרה היא קבוצת הסטודנטיות הערביות במכללות לחינוך במדינת ישראל. סטודנטיות אלו לומדות בכל מיני מכללות בבעלויות שונות: יהודיות וערביות ובהתמחויות שונות.

המדגם שנבחר היו סטודנטיות ערביות במכללות בבעלות יהודית (קבוצה של 145 סטודנטיות), סטודנטיות שלומדות במכללות בבעלות ערבית (קבוצה של 155 סטודנטיות). טבלה מס' 1 מראה את ההתפלגות אוכלוסיית המדגם לפי השתייכות מוסדית, אזור ומכללות (ראה טבלה מס' 1).

טבלה מס' 1

התפלגות אוכלוסיית המדגם לפי השתיכות מוסדית, אזור ומכללות (N=300)

מכללות בבעלות ערבית (N=155)				מכללות בבעלות יהודית (N=145)				
סה"כ	מכללת אל-קאסמי	מכללת סכנין	המכללה האקדמית ערבית	סה"כ	הגליל המערבי	עמק יזרעאל	מכללת אורנים	אזור/מכללה
76	3	28	45	89	41	23	25	הגליל
62	36	11	15	48	5	30	13	המשולש
17	8	4	5	8	0	8	0	הנגב
155	47	43	65	145	46	61	38	סה"כ

כלי המחקר

שאלון הערכה עצמית קולקטיבית של קרוקיר ולוהטן ככלי לבדיקת ההערכה העצמית הקולקטיבית אצל הסטודנטיות הערביות בקבוצות הגדרה עצמית שונות, לרוב השכיחות במחקרים קודמים (חוג'יראת, 2008). השאלון כולל ארבעה חלקים: תרומה אישית לקבוצה, יוקרת הקבוצה בעיני המשיב ויוקרתה הציבורית של הקבוצה וההזדהות אתה. כל חלק בן ארבעה פריטים והם מדורגים על פי סולם ליקרט בן חמש דרגות.

שאלון המחקר הותאם לתרבות הערבית בזה שעבר תרגום מאנגלית לערבית ושוב מערבית לאנגלית על ידי שני חוקרים בלתי תלויים. אי התיישבויות סוכמו אחרי דיון. כך, כיוון שהגרסה הערבית של השאלון הועברה לנבדקים במטרה לבדוק את מהימנות המכשיר, הממצאים יהוו נתונים לבדיקת מהימנות המכשיר עצמו. המהימנות הפנימית של הסולם נעה בין 0.7-0.8. לפי דיווח קרוקיר ולוהטן (Crocker & Luhtanen, 1992). במחקר חלוץ שנערך על 60 סטודנטיות, המהימנות עמדה על 0.7.

במחקר הזה יחושב ממוצע הדירוגים של כל נבדק לאחר תיקון הכוונים, מאחר והשאלון המקורי של קרוקיר ולוהטן התחשב בסכום התשובות. הציון נע בין 1-5 עבור כל נבדק. הציון הנמוך פירושו הערכה עצמית קולקטיבית נמוכה בעוד שציון גבוה פירושו הערכה עצמית קולקטיבית גבוהה.

הליך המחקר ועיבוד הנתונים

שאלוני המחקר הופצו ל- 300 נבדקות; סטודנטיות ערביות במכללות לחינוך במדינת ישראל. סטודנטיות מהמגזר הערבי עם ייצוג לשלושת ריכוזי מגורים: הגליל, המשולש והנגב. רבות מהסטודנטיות שנבחרו למדגם היו סטודנטיות שעוזרות המחקר הכירו באופן אישי וחלק מהן הכירו את קרובי משפחותיהן או חברות שלהן. החוקר הדריך את עוזרות המחקר בקשר להפצה ולהתייחסות לשאלות העלולות להישאל. העוזרות האלו הפיצו את השאלונים לסטודנטיות במדגם באופן פרטני לכן כל הסטודנטיות שנבחרו מלאו את השאלונים. המבחנים הועברו באופן אנונימי והובטח לסטודנטיות שלא יעשה בהם שימוש במקום אחר ובמיוחד במכללות שבהן הן לומדות. בסוף, השאלונים נאספו על ידי העוזרות ונשלחו לחוקר.

לאחר איסוף השאלונים הוקלדו הנתונים. שאלות עם ערכים חסרים קבלו את הציון הממוצע בפריט. מספר הערכים החסרים היה פחות מ- 10%, כמעט ולא היתה התייחסות לחסרון הזה. הנתונים עובדו בתוכנת SPSS ונעשו מבחני ניתוח שונות שונים, מבחן חי בריבוע ומתאמים שונים.

תוצאות- הערכה עצמית קולקטיבית

מחקרים קודמים שחקרו את הזהות של הערבים בישראל הראו, כאמור, ארבעה מעגלי זהות: המוסלמי, הערבי, הפלסטיני והישראלי (תמארי, 1997; סמוחה, 1998). חוגייראת קרא למעגלים אלו מרכיבי זהות (חוגייראת, 2008). רוב הערבים בישראל השתייכו לארבע המעגלים הללו, ועל סמך זה נבדקה זהותם וזאת כדי לבדוק איך הם מעריכים את עצמם בקבוצות הגדרה עצמית אלו. במחקר הנוכחי נבדקו ממוצעי ההערכה העצמית הקולקטיבית בקבוצות ההגדרה השכיחות. (ראה טבלה מס' 2)

טבלה מס' 2

התפלגות ממוצעי הערכה עצמית קולקטיבית לפי קבוצות הגדרה עצמית שונות.

ממוצע הערכה עצמית קולקטיבית	קבוצות הגדרה עצמית
3.53	ערבית
3.30	מוסלמית
3.42	פלסטינית
2.89	ישראלית

הממוצע הגבוה ביותר הוא ממוצע ההערכה העצמית הקולקטיבית בקבוצת הגדרה עצמית ערבית ($M=3.53$) והממוצע הנמוך ביותר הוא ממוצע ההערכה העצמית הקולקטיבית בקבוצת הגדרה עצמית ישראלית ($M=2.89$). וכדי לוודא את הגורמים שהובילו לממוצעים הגבוה והנמוך נבדקו אפיוני הזהות שהם בפועל מרכיבי תת המבחן שבדק כל זהות באופן נפרד. הטבלה מס' 3 מראה את שילוב הנתונים.

טבלה מס' 3

התפלגות הממוצעים לפי קבוצת הגדרה עצמית ואפיון הזהות ($N=300$)

(הערה: יצוין כי הכוונה בקבוצת הגדרה עצמית היא: קבוצת שיוך מוסלמית, ערבית, פלסטינית וישראלית. והכוונה באפיוני זהות היא: תרומה, יוקרה אישית, יוקרה ציבורית והזדהות.)

קבוצת הגדרה עצמית / אפיוני הזהות	תרומה	יוקרה אישית	יוקרה ציבורית	הזדהות
ערבית	3.70	3.60	3.60	3.20
מוסלמית	3.50	3.40	3.30	3.30
פלסטינית	3.59	3.80	3.40	3.35
ישראלית	3.05	2.20	2.90	2.90

בזהות הישראלית הממוצע הגבוה ביותר היה במרכיב התרומה ($M = 3.05$). ממוצע התרומה, גם, היה הגבוה בין שאר התחומים בקבוצת הגדרה עצמית מוסלמית ($M=3.50$) וערבית ($M=3.70$).

בהתפלגות ממוצעי ההערכה העצמית הקולקטיבית בקבוצת הגדרה עצמית שונות, להלן, זהות לפי מכללות בהשתייכויות מוסדיות שונות (ראה טבלה מס' 4) נמצא כי הזהות החזקה ביותר היא זהות ערבית ($M=3.58$) מעבר לכל השתיכות מוסדית, לאחריה הזהות הפלסטינית ($M=3.22$). הזהות הישראלית עדיין זהות חלשה באופן בולט יותר מכולם. הערכה עצמית קולקטיבית מעבר לקבוצות שייכות נמצאה גבוה בין הסטודנטיות שלומדות במכללות בבעלות יהודית אבל יותר חזקה אצל סטודנטיות שלומדות במכללות בבעלות ערבית.

טבלה מס' 4

התפלגות ממוצעי זהות בקבוצות הגדרה עצמית שונות לפי השתייכות מוסדית של המכללות (N=300) (ממוצע וסטיית תקן)

ממוצע מעבר לזהויות	זהות ישראלית	זהות פלסטינית	זהות מוסלמית	זהות ערבית	השתייכות מוסדית/זהות
0.83 3.00	0.82 2.86	0.94 3.22	0.63 3.10	0.93 3.56	יהודית
0.73 3.2	0.82 2.67	0.82 3.20	0.94 3.40	0.63 3.71	ערבית
0.94 3.1	0.82 2.67	0.63 3.42	0.62 3.30	0.73 3.58	ממוצע מעבר להשתייכות מוסדית

נבדקו ההבדלים בין ממוצעי הזהות לפי מכללות בהשתייכויות מוסדיות שונות ונמצאו מובהקים ($F= 34.91$; $df= 3$; $p>0.000$) מלבד בין מכללות בבעלות יהודית ובעלות ערבית בזהות הפלסטינית כמעט ולא היו הבדלים.

הזהות הפלסטינית באופן נראה חזקה אצל סטודנטיות שלומדות במכללות בבעלות ערבית ($M=3.20$) אבל יותר חזקה אצל שעובדות במקומות עבודה בבעלות יהודית ($M=3.22$).

בבדיקת אפיוני זהות (ראה טבלה מס' 5) נמצא כי בזהות הערבית הנבדקות קבלו הערכה מהיוקרה הציבורית של הקבוצה ($M=3.40$) ובמרכיב ההזדהות התקבל הממוצע הנמוך ביותר ($M=2.20$).

במרכיב התרומה התקבל הממוצע הנמוך ביותר ($M=2.60$) אצל סטודנטיות מקבוצת הגדרה עצמית פלסטינית שלומדות במכללות בבעלות יהודית וגם במרכיב ההזדהות הממוצע הנמוך ביותר ($M=2.30$), היה אצל סטודנטיות מקבוצת הגדרה עצמית ישראלית. הממוצע של התרומה ($M=3.49$) והיוקרה הציבורית ($M=3.40$) בקבוצת הגדרה עצמית פלסטינית יותר גבוה מממוצע התרומה ($M=3.50$) והיוקרה הציבורית ($M=3.30$) בקבוצת ההגדרה העצמית המוסלמית בגלל ההזדהות העולמית עם הפלסטינים וזה גרם להזדהות הערבים בישראל עם הפלסטינים.

טבלה מס' 5

התפלגות ממוצעי זהות לפי השתיכות מוסדית של המכללות בהן לומדות סטודנטיות ערביות ואפיוני זהות שונים (N=300)

יוקרה אישית			תרומה			אפיוני הזהות
מעבר להשתייכות מוסדית	ערבית	יהודית	מעבר להשתייכות מוסדית	ערבית	יהודית	זהות/ השתייכות מוסדית
2.7	2.60	2.5	2.90	3.20	3.00	זהות ישראלית
3.25	3.30	3.10	3.10	3.10	2.9	זהות מוסלמית
3.30	3.00	3.00	3.00	2.90	2.60	זהות פלסטינית
3.40	3.30	3.40	3.50	3.30	3.70	זהות ערבית
3.10	3.10	3.00	3.10	3.10	3.10	מעבר לזהויות
מעבר לאפיוני זהות		הזדהות		יוקרה ציבורית		
	מעבר להשתייכות מוסדית	ערבית	יהודית	מעבר להשתייכות מוסדית	ערבית	יהודית
2.20	3.00	2.30	2.90	3.10	3.50	3.30
3.20	3.20	3.20	3.10	3.25	3.30	3.20
2.80	3.40	3.30	3.10	3.35	3.20	3.10
3.40	2.20	3.00	3.00	3.40	3.30	3.20
2.85	2.95	3.10	3.10	3.30	3.10	3.20

דיון

היות ממוצע ההערכה העצמית הקולקטיבית היה הגבוה בקבוצת הגדרה עצמית ערבית ($M=3.53$), והנמוך בקבוצת הגדרה עצמית ישראלית מוכיח כי הערכת הערבים בישראל קשורה להשתייכות הלאומית והאזרחית. וכאן הבעה גלויה לחשיבות של ההשתייכות הלאומית, בזמן שההשתייכות האזרחית אינה שווה ואינה קשורה לרגש, והיא עניין פורמלי בלבד.

אצל אותה אוכלוסייה קיימת הפרדה זהירה בין השתייכות אזרחית לבין השתייכות לאומית.

ידוע כבר כי מה שגרם לזה, הינו המצב שבו חיים הערבים במדינת ישראל, מדינה שעונית את העם שאליו הם שייכים מבחינה לאומית.

הממוצעים הנמוכים ביותר הושגו בקבוצת ההגדרה העצמית הישראלית. בהשוואת הממוצעים בקבוצת הגדרה עצמית זאת נמצא כי הממוצע הנמוך ביותר היה במרכיב היוקרה האישית ($M=2.20$) כד, בבדיקת ההערכה העצמית הישראלית אין למרכיב הזה שום משמעות.

הערבים בישראל לא מעריכים את עצמם כישראלים במיוחד ביוקרה האישית. להרשגה הזאת ביטוי בהתנהגות המסתמנת בהפרדה בין קבלת האזרחות וההתנהגות לפיה ובין הרגש שלהם כלפי המדינה הישראלית, וזה דבר מיוחד במינו.

ממוצע ההערכה העצמית הישראלית במרכיב התרומה היה גבוה ודומה לכל הממוצעים בזהויות אחרות. כך, זה לא דבר שמייחד את הישראליות לכן אין מה לחשוב על הסבר. וגם רואים שלמרות שזה גבוה אבל עדיין נמוך מקבוצות אחרות וכאן זה מראה על יחס מיוחד למדינת ישראל בכל התחומים.

היחס הזה הינו ביטוי של מחאה חברתית ופוליטית על התנהגות ממשלות ישראל לפלסטינים בגדה ובעזה. וגם חברתית על התנהגות ממשלות ישראל כלפי השכבות הנמוכות שהערבים שייכים אליהן.

ממוצע התרומה והיוקרה הציבורית בקבוצת הגדרה עצמית פלסטינית יותר גבוה מממוצע התרומה והיוקרה הציבורית בקבוצת הגדרה עצמית המוסלמית, וזה בגלל ההזדהות העולמית עם הפלסטינים וזה גרם להזדהות הערבים בישראל עם הפלסטינים, גם. הנתון הזה הינו עדות על השתייכות רגשית של הערבים בישראל לעם הפלסטיני והם רואים את עצמם כחלק אנטגרלי מהעם הפלסטיני בגדה, בעזה ובפזורה.

מבחינה אחרת הערבים בישראל שייכים בפועל לעם הפלסטיני וביניהם לבין שאר בני עמם קשרי קרבה משפחתית. אבל הם חיים בנפרד ושייכים למדינות שונות (ישראל, הרשות הפלסטינית, עזה בעיקר ושאר מדינות העולם) בגלל ההכרח של המצב הפוליטי מדיני באזור (נויברגר, 2010). אבל מגוריהם הנפרדים אינם משפיעים על אחדות רגשותיהם ויחסם לעמם.

בקבוצת הגדרה עצמית פלסטינית הושג הממוצע הגבוה ביותר במרכיב היוקרה האישית ($M = 3.8$) לעומת זאת במרכיב הזה בקבוצת הגדרה עצמית מוסלמית הושג ממוצע נמוך מהזהות הערבית והפלסטינית ($M = 3.40$). בימים אלה ידוע יחס התקשורת העולמית למוסלמים והיחס אל האיסלאם כמקור לטירור בכל העולם. וזה ישפיע על הערכת הערבים המוסלמים בישראל למוסלמים בעולם. הממוצעים הגבוהים ביותר הושגו בקבוצת הגדרה עצמית הערבית. כאן הממוצע הגבוה ביותר הושג במרכיב התרומה ($M = 3.70$) וסביר להניח מפני שמדובר בקבוצה לאומית שהתרומה לה חשובה מאוד בעיני הנבדקות.

הממוצע הנמוך ביותר היה ממוצע ההזדהות עם הקבוצה ($M = 3.20$). יתכן וזה בגלל הרושם שהתמיכה בקבוצה לאומית תעורר הטרדות בטחוניות ותשאולים רבים. וכאן מבחינה פסיכולוגית גם עדות שההשתייכות וההזדהות עם גורם כלשהוא יכולה להיות הזדהות גלויה או סמויה. וזה לגבי בני הערבים בישראל למרות שהם מזדהים באופן סמוי הם מרגישים נוח להם לא להזדהות עם קבוצת הערבים באופן גלוי. המצב הזה נפוץ אצל בני מיעוטים במדינות דו לאומיות ורב לאומיות. במדינת ישראל המצב הזה, כלומר, הפחד מהטרדה ביטחונית ותשאולים החל משנת קיום המדינה, גבר מאוד בתקופת הממשל הצבאי אבל אחר כך, ובמיוחד בעידן הסכמי השלום פחת מאוד ורבים מזדהים בפומבי עם קבוצות ערביות ופלסטיניות אבל עדיין ניכרת השפעתו של המצב של הפחד על חלק מהאוכלוסייה הערבית.

ממצאים דומים הושגו בבדיקת הזהות של הערבים בישראל במחקרים קודמים (חוג'יראת, 2005), וזאת

עדות שהסטודנטיות הערביות כחלק מקבוצת הערבים בישראל יתנהגו כמו שאר האוכלוסייה הכללית בבדיקת זהותן.

הממצא שהזהות הערבית חזקה ביותר והישראלית חלשה מאוד מחזק את הנתון באוכלוסייה הערבית בכלל וגם מוכיח את היחס אל הזהות הישראלית כזהות אזרחית בלבד, ואין כלפיה כל רגש.

הזהות הערבית, גם הייתה חזקה בין הנבדקות שלומדות במכללות בבעלות יהודית, אבל באופן בולט יותר הייתה חזקה אצל אלה שלומדות במכללות בבעלות ערבית ($M=3.71$). אצל הנבדקות כאן ההערכה העצמית הקולקטיבית כערביות הינה מקור לגאווה לאומית חברתית ואינה מושפעת משום יחס אחר של אחרים ובמיוחד בני הרוב היהודי.

הזהות הישראלית למרות שהיא בכלל זהות חלשה היא חזקה יחסית אצל סטודנטיות שלומדות בבעלות יהודית ($M=2.86$). בהשוואת הנתון הזה לנתונים אחרים (הזהות של סטודנטיות שלומדות במכללות ערביות) ניתן להשיג כי הנתון אינו משקף את המצב האמתי וזה בהשפעת היות הסטודנטיות במוסד בבעלות יהודית ומושפעות מההשתייכות אליו. בזהות הפלסטינית לא היו הבדלים בין סטודנטיות שלומדות במכללות בבעלות יהודית ובין אלה שלומדות במכללות ערביות.

הממצא הזה כאן אינו מעיד על אותם רגשות כלפי ההשתייכות המוסדית אלא בהשפעת גורמים שונים: במכללות שבבעלות יהודית הסטודנטיות הערביות דאגו להבליט את הזהות הפלסטינית כמחאה על היחס הכמעט מפלה ודוחה של אוכלוסיית המוסד היהודית, אבל במכללות בבעלות ערבית תובלט הזהות הפלסטינית כי היא מקור לגאווה, כאמור, וכך, יצא ששתי הזהויות יובלטו מדי.

בזהות הערבית נמצא כי הנבדקות קבלו הערכה מהיוקרה הציבורית וזה מעיד על הערכת הסטודנטיות את עצמן יותר במרכיב היוקרה הציבורית. כלומר מודעות לחשיבות הקבוצה הערבית ויוקרתה וערכיה אבל יתקשו להזדהות איתה מפני שכאמור ההזדהות תיחשב כהזדהות עם קבוצת טרור.

במרכיב היוקרה הציבורית במכללות בבעלות ערבית הסטודנטיות מקבוצות הערכה עצמית שונות העריכו את עצמן הערכה גבוהה ופחות במכללות בבעלות יהודית. הסטודנטיות הערביות במכללות בבעלות ערבית ימצאו את עצמן מבחינת שפה, התייחסות, חומרי לימוד, קבלה וכו' לכן הרגשתן והשתייכותן למוסד תגבר יותר.

הממצא במרכיב התרומה וההזדהות הינו חשוב מאוד כי הוא עדות על מאבק בין הזהויות ובמיוחד כשמדובר מבחינה לאומית. כך, סטודנטיות מקבוצת הגדרה עצמית פלסטינית יתקשו לתרום לקבוצת הגדרה עצמית ערבית כשהן נמצאות במכללות בבעלות יהודית וכאן הגורם הלאומי משחק תפקיד חשוב. אותו הדבר לגבי סטודנטיות מקבוצת הגדרה עצמית ישראלית יתקשו להזדהות עם מכללות בבעלות ערבית.

סיכום

המחקר הנוכחי בדק את ההערכה העצמית הקולקטיבית של הסטודנטיות הערביות שלומדות במכללות בהשתייכויות מוסדיות שונות, ערביות ויהודיות. היחס, במחקר הנוכחי, להערכה עצמית קולקטיבית כאל זהות ונבדקה בארבע קבוצות הגדרה עצמית שכיחות על סמך מחקרים קודמים.

מטרות המחקר הושגו ואכן נבדקה הזהות ונמצא שקיים קשר בינה לבין ההשתייכויות המוסדיות השונות.

ממצאי המחקר הביאו לאישוש השערותיו ואכן הסטודנטיות הערביות העריכו את עצמן באופן נבדל בקבוצות הגדרה עצמית שונות.

נמצא גם כי קיים קשר בין הזהות ובין ההשתייכות המוסדית של המכללות בהן לומדות הנבדקות. כך, הזהות המודגשת והמובלטת היא הערבית במכללות בבעלות ערבית והנמוכה ביותר היא הישראלית מעבר להשתייכויות מוסדיות.

במכללות בבעלות יהודית הזהות החזקה היא הערבית ולאחריה הפלסטינית מפני שבשתי הזהויות נמצא פן לאומי.

סטודנטיות שלומדות במכללות בבעלות יהודית וערבית שבחרו בזהות הישראלית התייחסו אליה כזהות אזרחית בלבד ונטולת כל רגש.

אבל אין להתעלם מזהויות אחרות ומאפשרות השפעתן על הזהות הזאת כמו זהות מינית, מקצועית וכו'... או מכל השפעה אפשרית של הסביבה. לכן נחוץ מחקר מקיף שיבדוק את הקשר בין הזהות של הסטודנטיות הערביות הלומדות במכללות ישראליות ובין זהותן המינית או המקצועית והאם הזהות הזאת מובלטת בהשפעת גורמי סביבה חיצוניים.

רשימת מקורות

- אלמגור-לוטן, א. (2010). *תעסוקה בקרב נשים ערביות*. הכנסת-מרכז המחקר והמידע.
- אברהים, נ. (2010). *מחפשות עבודה: נשים ערביות*. ירושלים: יוזמות קרן אברהם.
- בולוס, ס. (2003). *השתלבותן של נשים ערביות בשוק העבודה הישראלי מכשולים והצעות לפתרון*. האגודה לזכויות האזרח.
- בליקוב, מ. (2007). *מדד הדימוקרטיה, בתוך: עלי חיידר (עורך), מדד השוויון בין האזרחים היהודים והערביים בישראל, י"ס-עמותת סיכוי לקידום שוויון אזרחי*.
- דווידוביץ', נ. סואן, ד. וקולן, מ. (2007). *המכללות כמכשיר לשוויון חברתי*. *כיוונים חדשים*, 16, 213-234.
- דווידוביץ', נ. סואן, ד. וקולן, מ. (2007). *מסגרת תרבות וקשיים אוביקטיביים של סטודנטים ערבים בשתי מכללות ציבוריות*. *מחקרי יהודה ושימרון*, 16, 413-432.
- זועבי, ב. (2000). *האישה הערבייה בישראל: עמדותיהן של שתי צעירות ערביות, על מה: כתב עת לקידום מעמד האישה*, 6, 12-23.
- חוגייראת, מ. (2005). *הזהות הקולקטיבית של בני המיעוט הערבי בישראל: זהות מורכבת והערכה עצמית*. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב (עבודת דוקטורט).
- חוגייראת, מ. (2008). *הזהות הקולקטיבית של בני המיעוט הערבי במדינת ישראל*. כפר קרע-הייל אלהודא.
- כותאב, א. (2002). *הפנים האחרות של תעסוקת נשים: ההסתגלות, המשבר והשמירה על המשפחה, בתוך: ליזה תראכי (עורכת), החיים תחת הכיבוש בגדה וברצועה: מוביליות חברתית ומאבק על ההשרדות, בירות: המחקרים הפלסטינים*.
- כתאנה, א. (2007). *תעסוקת נשים ערביות במשק הישראלי: רקע, חסמים ופתרונות*, ירושלים: יוזמות קרן אברהם, כנס שדרות לחברה.
- סואן, ד., דווידוביץ', נ. וקולן, מ. (2007). *שאלה של זהות: על זהותם של סטודנטים ערבים ויהודים בשני קמפוסים של מכללות ישראליות*. *החינוך וסביבו*, 19, 167-182.

- סמוחה, ס. (1998). "הישראלוציה של הזהות הקיבוצית והאוריינטציה הפוליטית של הפלסטינים אזרחי ישראל-בחינה מחדש". בתוך: אלי רכס, הערבים בפוליטיקה הישראלית: דילמה של זהות. ת"א-אוניברסיטת תל-אביב: מרכז משה דיין.
- עואד, י. (2008). *אקדמאיות ערביות בשוק העבודה*. נצרת: נשים נגד אלימות.
- עזאיה, פ., אבו-בקר, ח'. הרץ-לזרוביץ, ר. וגאנס, א. (2009). *נשים ערביות בישראל*, י"ם-רמות.
- קינג, י., דניז נ., אברהם ו. וגיק ח. (2009). *תעסוקת נשים ערביות*. ירושלים: מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל.
- שחאדה, מ. (2006). *עיכוב הצמיחה: המדיניות הכלכלית של ישראל כלפי המיעוט הלאומי הערבי*. חיפה: מדה אלכרמל – המרכז הערבי למחקר חברתי יישומי.
- תמארי, ס. (1997). "הזהות והקמת מדינה בפלשתינה". *מחקרים פלסטיניים*, 32, 3-9 (ערבית).

רשימת מקורות באנגלית

18. Amara, M. & Schnell, I. (2004). "Identity Repertoires among Arabs in Israel". *Journal of Ethnic & Migration Studies*, 30: 175-193.
- Crocker, J., Luhatnen, R. (1992). "Collective Self-esteem and Intergroup Bias". *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 60-67.
- Tajfil, H. (1982). *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge.
21. Semyonov, M., Lewin-Epstein, N. & Brahm, I. (1999). Changing labour force participation and occupational status: Arab women in the Israeli labour force. *Work Employment Society*, Vol. 13 No, 1, pp. 117-131.

التقدير الذاتي الجماعي للطالبات العربيات في كليات التربية في دولة إسرائيل

موسى حجيرات

ملخص

إن الطالبات العربيات في الكليات الإسرائيلية، سواء التابعة للمؤسسة الإسرائيلية، أو التابعة للملكية عربية مستقلة، يتعلمن في تخصصات مختلفة، وغالبية في كليات التربية، وتأهيل المعلمين.

ومن حيث هويتهن فهن ينتمين لأربع هويات مختلفة، واللاتي ينتهي إليها السكان العرب في إسرائيل.

والسؤال هنا: كيف تقدر جماعة الطالبات العربيات أنفسهن في هوياتهن المختلفة؟

إن هدف البحث الحالي هو فحص التقدير الذاتي الجماعي لهذه الجماعة، وللتأكد من وجود رابط بينه وبين انتماء الكليات المؤسساتية.

لقد طبق البحث على الطالبات العربيات في الكليات الإسرائيلية، وعلى عينة مكونة من 300 طالبة، يتعلمن في كليات تابعة لأطراف مختلفة: يهودية وعربية.

أما أداة البحث فهي استمارة التقدير الذاتي الجماعي التي فحصت التقدير الذاتي الجماعي للطالبات اللاتي ينتمين لأربع هويات مختلفة، واللاتي كانت شائعة في أبحاث سابقة.

وقد بينت نتائج البحث أن التقدير الذاتي الجماعي للطالبات كمنتميات للهوية العربية كان الأبرز والأوضح لدى طالبات الكليات العربية، وكان التقدير الذاتي الجماعي كمنتميات للهوية الإسرائيلية منخفض جداً في هذه الأماكن. أما في الكليات اليهودية فكانت الهوية العربية هي البارزة وبعدها برزت الهوية الفلسطينية، وذلك لأن للهويتين بعدا قومياً.

**The Collective Self-Esteem of the Arab Students in
Colleges of Education in Israel**

Mosa Hujirat

Abstract

The Arab students in the Israeli colleges, both who belong to Israeli institutions and to an independent Arab ownership, are studying in different specialties, and most of them in education and teacher training colleges. In terms of identity, they belong to four different self-categorization groups, all of which the Israeli Arab population belongs to it.

The question arises here: how the Arab students evaluate themselves in different groups of self- categorization.

The purpose of this study is to examine the collective self-esteem of this group and to ascertain whether there is a relationship between it and institutional belonging of the colleges.

The study was applied to the population of Israeli Arab students in colleges, in a sample of 300 students, who study in Israeli colleges, with different ownerships, Jewish and Arab.

The research tool was a collective self-esteem questionnaire that examined the collective self-esteem of the student's self- categorization in four groups that were common in previous studies.

The Research findings show that the collective self-esteem in the Arab self-categorization is highlighted and featured in the Arab colleges but the Israeli identity is low in those places. In the Jewish-owned institutions the strong identity is the Arab and Palestinian, Perhaps because the two identities having national dimension.